

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVEND_Λ LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI L_Λ U THOMA (P1)

L_ΛRA 2010

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: awara 2

Bammbiri il_Λ l_Λ na masiat_Λari a 11.

PFESESANI

1. Bammbiri ili li na khethekanyo THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Phenda na kushumiselwe kwa luambo	(30)
2. Vhalani ndaela DZOTHE nga vhuronwane.
3. Fhindulani mbudziso DZOTHE kha hedzi khethekanyo.
4. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
5. Hune khethekanyo inwe na inwe ya fhelela hone ni talele.
6. Nomborani phindulo dzanu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
7. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
8. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.
9. Ni dzhie nzhele zwiga zwa u vhalala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO 1**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho.

Marengwa ndi tanzhe la musadziwavhane Vho-Denga na Vho-Runganani. Ndi musidzana we a vha o talifha vhukuma, vhuṭali uvhu ho nana u vhoneala musi a tshi thoma gireidi 1 he a vha a tshi fhira vhagudi vhothe kha theero dzothe. Naho mme awe vho swika he vha ri sia a tshee mutuku a zwo ngo vhuya zwa mu dzindela kha pfunzo dzawe. Vhagudisi vhawe vho do mu takalela vhukuma nga u vhone vhukoni hawe.

Ho do swika he mugudisi Vho-Tshibotshe vha da vha kwama Vho-Runganani uri vha tutuwedze Marengwa kha zwa pfunzo ngauri arali a futelela matshelo vha do kapula mapfura nga lebula. Khotsi a Marengwa vho do dzhiela nthi iyi ngeletshedzo, nga pfariso ya vhone Vho-Runganani vha mbo di mu dzhia vha mu isa kha tshikolo tsha sekondari tshine a do dzhena a tshi dzula hone. Na henengei a ho ngo vha na zwiṇwe, vhukoni hawe ho dibvisela khagala. O vha a tshi tangedza pfufho ya u vha mugudi a fhiraho vhothe niwaha na niwaha.

Kha hu ri musi Marengwa e kha gireidi ya 12 musi niwaha u tshi da mafhedzisiloni a funane na muṇwe muṭhannga a bvaho mutani wo dzulwaho zwavhuḍi a no pfi Zwivhuya. Nga nthani ha vhudikumedzeli ha Marengwa kha zwa pfunzo, Zwivhuya na ene o do kombetshedzea u didzhenisesa kha zwa pfunzo. Mvelelo dza gireidi 12 dzi tshi bva vhothe vha wana vho phasa. Marengwa o do wana basari a ya a dzhena yunivesithi ya Wits ngeno Zwivhuya o ya kha yunivesithi ya Pretoria. Zwivhuya khotsi awe vho do mu rengela goloi ya vhuṇzhilinzhili ine a do i shumisa musi e yunivesithi. Goloi yeneyo ndi yone ye Zwivhuya a vha a tshi ita a tshi ya u dalela Marengwa ngayo nga mafheleloni a vhege, nahone zwi zwa nthi. Tshe tsha takadza tsho vha tsha uri niwaha u tshi fhela vha phasa vhothe.

Kha hu ri nga niwaha wa vhuvhili u tshi da u fhelani Marengwa a diwana o vhfifa muvhilini. Ndi hone Zwivhuya a tshi talutshedza Marengwa uri ndi khwine a tshi ya ha dokotela uri vha thuthe thumbu saizwi zwi tshi do mu khakhisa kha u bvela phanda na zwa pfunzo dzawe niwaha u tevhelaho vhunga a tshi do kundwa muleleli wa niwana. Zwivhuya o ri u bula zwenezwo a mbo di bvisa na tselede ya u badela dokotela.

Vha langana uri vha do fhelekedzana ha dokotela musi vho no fhedza u niwala mulingo. Duvha le Marengwa a fhedza mulingo, Zwivhuya o ya a mu dzhia a mu isa ha dokotela, nangoho ha vha u bviswa ha ila thumbu. Vha vhuya vhothe vha dzhia thundu vha namba vho livha hayani Venda.

Musi Marengwa a tshi swika hayani khotsi awe a vho ngo vhuya vha divha na zwo bvelelaho. Mvelelo dza Marengwa dza di vha dzavhudi. Tshi tshi vula a humela yunivesithi. Kha hu ri liniwe divha Marengwa a founela Zwivhuya, Zwivhuya a sa fare founu, a dovha hafhu a founa, founu i si farwe. A tshi founa nga lwa vhuraru Zwivhuya a dzima founu. Izwi zwo do vha zwi mangadzaho Marengwa ngauri zwo vha zwi si no ngo itea. Marengwa o do litsha zwa u founa a ya u vhala bugu dzawe, a divhudza uri Zwivhuya u do mu founela arali a tshi do wana uri o vha o mu founela a sa mu wane.

Duvha la kovhela hu songo vha na lusingo lwo mu founelaho. Vhege na yone ya fhela hu si na we a founela. Nga Mugivhela Marengwa a humbula u yo dalela mufunwa wawe. A tshi swika o mbo di livha lufherani lune Zwivhuya a dzula hone afho yunivesithi. A tshi omba-omba ha pfi kha dzhene. A tshi ndo phamu vothi u wana Zwivhuya o dzula na muwe musidzana wa Mutswana kha mmbete. A tshi tou khithi ngomu lufherani vha mamana phanda hawe, a tshi vhudzisa uri hu khou bvelela mini, Zwivhuya a mu talutshedza uri zwenezwo zwine a khou zwi vhona ndi zwone zwine zwa khou itwa. O mu vhudza uri ene a nga si tsha isa phanda na u funana na tshivhulayi, ene o diwanela mufunwa wawe ane a do mu bebela riwana. Marengwa o do bva nga munango a tshi khou lila. Ha mbo di vha u fhela ha lufuno lwavho.

Marengwa a thoma u disola uri o bvisa thumbu a tshi vhona unga u khou funiwa zwino o taliwa. Nwaha u tshi fhela vha vha vho phasa nahone vho thaphudza pfunzo dzavho. Vhuvhili havho Marengwa na Zwivhuya vha dzhena kha fulo la u toda mushumo. Vhothe vha u wana. Marengwa o do tangana na muwe muthannga kha khamphani ye a vha a tshi khou shuma khayoy, vha dzula vhothe nazwino riwana ha athu vha hone. Zwivhuya na ene o fhedza o mala ula musidzana wa Mutswana na ene mutani wawe riwana uri ndi bva vhubvo. Matsiko musidzana uyo o vha o ita-vho zwo itwaho nga Marengwa zwa u nula thumbu a sa athu u wanana na Zwivhuya. Lupfumo lwo dala fhedzi a lu na muli.

- 1.1 Ndi ngafhi he vhukoni ha Marengwa ha vhone? Tikedzani. (2)
- 1.2 Ndi nnyi we a funana na Marengwa, nahone vho wanana ngafhi? (2)
- 1.3 Vhutama ha Marengwa na muthannga wawe ho vhuedza uyu wa muthannga nga ndila-de? (2)
- 1.4 Ndi mini tsho fhambanyaho Marengwa na muthannga wawe? (2)
- 1.5 Matsina muthu arali a didinela zwa pfunzo e tshishai a zwi mu thivheli u bvelela vhutshiloni. Tikedzani fhungo ili no disendeka nga zwe na vhala. (2)

- 1.6 Ndi ngafhi hune Marengwa na musidzana wa Zwivhuya wa Mutswana vha fana hone? (2)
- 1.7 Talutshedzani muhumbulo muhulwane wa mafhungo aya. (2)
- 1.8 Zwe muṭhannga wa Marengwa a mu itela zwi bvukulula hani mvumbo yawe? (2)
- 1.9 Ndi afhio masiandaitwa e a bvelela kha muṭhannga wa Marengwa nga murahu ha musi o mu ṭala? (2)
- 1.10 Fhindulani nga *Ee* kana *Hai*, ni dovhe ni tikedze phindulo yaṅu.
- 1.10.1 Khotsi a Marengwa vho ri u pfa nga ha u dihwala hawe vha dinalea nga maanda. (2)
- 1.10.2 Dakalo li wanala kha lupfumo. (2)
- 1.11 Neani ṭhalutshedzo ya lifurase lo talelwaho nga fhasi. (2)
- 1.12 Inwi ni vhona izwi zwa u thutha thumbu zwe zwa itwa nga Marengwa na mufunwa wawe zwi zwavhudi? Tikedzani. (2)
- 1.13 A si dzothe pfanelo dzine dza nga vhuedza muthu. Tikedzani no ditika nga zwe na vhalala. (2)
- 1.14 Ni a pfela vhuṭungu Marengwa na muṭhannga wawe nga zwo bvelelaho khavho musi vho no vha na miṭa? Tikedzani. (2)

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

Shonisani ene u ri tsha phanda kha zwothe vhutshiloni ndi u vha na vhushaka na Musiki. U ya nga hae muthu a nga vha na ndavhalelo dzo fhambanaho vhutshiloni, fhedzi a sa dzhiela ntha Musiki zwothe zwi vha mahandana.

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: PHENDA NA KUSHUMISELWE KWA LUAMBO**MBUDZISO 3**

- 3.1 Talelani tshifanyiso tshi tevhelaho ni dovhe ni vhale na mafhungo o nkedzwaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khazwo.

NDINGO DZA MUSHUMO**Ndila dza u divhonadza**

Ndi zwithu zwo dowealeho u tshuwa musu muthu a tshi ya u ita ndingo ya mushumo, fhedzi vha fanela u femela ntha vha difhulufhela. Vha na tshikhala tshithihi fhedzi tsha u divhonadza, zwenezwo vha elelwe zwi tevhelaho:

- Vha tavhanye u swika, khamusi hu tshe ho sala minetse ya 10.
- Vha vhonele vha tshi difhulufhela, vha nwenwele na u khada tshanda tsho khwatha.
- Vha dzule tswititi, vha livhanye maoto na vhavhudzisi na u ambela ntha zwi tshi pfala.
- Vha vhonele vha na dzangalelo, vho tsha nahone vho thetshelesa misi yothe.
- Vha fhindule mbudziso dzothe nga u fulufhedzea nahone vha lingedze nga hune vha nga kona ngaho, fhedzi vha songo amba zwinzhi vha fhira mpimo.
- Vha ambe nga ha zwine vha konesa, fhedzi vha songo dikukumusa.
- Arali vha sa khou pfesesa mbudziso vha humbele u talutshedzwa.
- Vha dzime lutingothendeleki lwavho.

- 3.1.1 Topolani ipfi lo tou sikwaho/vhumbwaho line zwa tou vha khagala uri kale lo vha li siho. (1)
- 3.1.2 Nwalani ipfi 'mbudziso' no li tukufhadza. Dovhani ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)
- 3.1.3 Pfanywa ya ipfi 'dikukumusa' ndi ifhio? I buleni ni i shumise u vhumba fhungo li pfalaho. (2)
- 3.1.4 Tsivhudzo iyi ni vhona yo livhiswa kha tshigwada tshifhio tsha vhathu? Tikedzani phindulo yaṅu no disendeka kha ndivho yaṅu ya mapfanisi. (2)
- 3.1.5 No lavhelesa tshifanyiso itshi ni vhona muthu ane a khou lingiwa e ufhio? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 3.1.6 Mafhungoni aya topolani fhungo line la nga khwathiswa nga murero hoyu: 'A farwa kanwe matsetse, musalela u do fara madula.' (1)
- 3.2 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

"Ludzhasi, u ngafhi nwananga?" "Ndaa baba, ndi fhano tshitumbani tsha khuhu." "Nwananga, u khou vhuya wa zwi vhona uri u khou fhelela u tshi ya nga vhanga la zwidzidzivhadzi? Ndi kale **ndi tshi u vhudza** uri zwithu hezwi tou bva khazwo, zwino a u pfi." Vha tshi kha di ralo mme awe vha vha vha tshi ri thi taiwi. Vho mbo di ri khae, "Hafhu ni tou penyelela, a ni vhoni na izwi ni tshi tshimbila ni tshi tou vha na mutsindo." Vho ri u amba izwi vha mbo di vha vho fhelela tshitangani. "Mme au vho sinyuwa vhukuma." Ndi khotsi awe vha tshi amba nae. "Hafhu wo no tou vha musekene sa lwatsi. U bva namusi u mbo di zwi thupha tshothe."

- 3.2.1 Topolani litaluli lo shumiswaho afho mafhungoni, ni dovhe ni li shumise fhungoni le na tou disikela. (2)
- 3.2.2 Topolani maipfi ane a vha na vhushaka ha pholisemi ni dovhe ni tikedze phindulo yaṅu. (2)
- 3.2.3 Hu na liaravhi lo shumiswaho, inwi li nwaleni no li shumisa fhungoni le na tou difhatela. (2)
- 3.2.4 Neani mushumo wa limudi lo swifhadzwaho afho mafhungoni. (1)

3.2.5 Isani fhungo ili kha luambo lwa u vhiga: **"Mme au vho sinyuwa vhukuma."** Ndi khotsi awe vha tshi amba nae. (1)

3.2.6 Topolani muhoyo wo shumiswaho mafhungoni aya ni dovhe ni tikedze phindulo yaṇu. (2)

3.3 Talelani khungedzelo i tevhelaho uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzo ḁisendekaho khayṱo.

SIALALA LI A NAKA

Kha vhaḁe fhano Sialala li a Naka
Ro vha farela zwone-zwone.
Ri kuvhatedza ṱoḁea dzavho dzoṱhe
Dza mulovha na dza ṇamusi
Minwenda ya u fuka
Zwinakisi
Ri na tshipeshala tsho thomaho mulovha

Mitengo i tou kokovha fhasi
Vha ḁivhaho zwithu vha renga
fhano!

Dakalo ḁashu ndi u fusha vhone

*Ri wanala kha khona ya Kotse na
Thabo Mbeki
Thele/fekisi: 015 263 7000
www.sialala.com*

3.3.1 Khephusheni ya khungedzelo iyi ndi ifhio? Tikedzani phindulo yaṇu. (2)

- 3.3.2 Topolani ipfi li songo peletwaho zwavhuḁi, ni dovhe ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)
- 3.3.3 Topolani muano wa bindu ili, ni dovhe ni tikedze phindulo yaṇu. (2)
- 3.3.4 Ndi ngafhi he mukungedzeli a shumisa luambo lwa u fhuredzela? Hu topoleni, ni dovhe ni tikedze phindulo yaṇu. (2)
- 3.3.5 Mukungedzeli u ambani musi a tshi ri, 'Mitengo i tou kokovha fhasi'? (2)

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 30
MARAGAGUṬE: 70